

ВІДЗИВ

офіційного опонента на дисертацію Зверховської Валентини

Францівни, виконану на тему: "Культурні цінності як об'єкти цивільних прав", подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Актуальність обраної теми. Формування специфічного правового режиму для об'єктів, що складають культурну, історичну та іншу цінність, є характерним для правової системи України. Закріплення правового режиму культурних цінностей у ст. 68 Конституції СРСР 1977 р. надало необхідний поштовх для вироблення принципово нових підходів до визначення, захисту і охорони, правового розуміння у цілому проблеми культурних цінностей і вплинуло на сучасні підходи до правового регулювання відносин пов'язаних з використанням культурних цінностей .

З моменту проголошення незалежності України відбулися значущі реформи у сфері правового регулювання цивільного обігу культурних цінностей. Свідченням уваги держави до питань визначення правового режиму культурних цінностей є ратифікація Україною найбільш важливих міжнародно-правових актів щодо охорони культурної спадщини.

Проблемами правового режиму та правового регулювання цивільного обігу культурних цінностей опікались багато науковців, серед яких можна назвати М.М. Богуславського, А.П. Сергєєва, Н.В. Михайлову, О.В. Галковську та ін. Проте, переважна більшість робіт зазначених фахівців є застарілою в зв'язку з суттєвими змінами до діючого законодавства в даній сфері. До того ж більшість наукових робіт були присвячені саме висвітленню окремих аспектів міжнародно-правового режиму обігу культурних цінностей. Що стосується проблем національного, зокрема цивільного законодавства в частині правової регламентації обігу культурних цінностей, то вони здебільшого лишились поза увагою вітчизняних дослідників

Таким чином, відсутність у вітчизняній цивілістичній науці спеціальних досліджень , присвячених правового режиму культурних цінностей як об'єктів цивільних прав і враховуючи практичну значимість такого роду досліджень для цивільного обігу в цілому, можна константувати про неабияку теоретичну та практичну значимість аналізу правового регулювання обігу культурних цінностей за цивільним законодавством України.

Метою роботи є комплексне вивчення теоретичних і практичних проблем цивільно-правового обігу культурних цінностей за законодавством

України, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення правового регулювання культурних цінностей та рекомендацій щодо усунення проблем у правозастосовній практиці.

Відповідно до поставленої мети дисертанткою проводився аналіз історичних періодів у контексті формування законодавства щодо культурних цінностей на території України; надана характеристика культурних цінностей в якості об'єктів цивільних прав, виявлена специфіка зазначених об'єктів, сформульовані визначення основних понять, необхідних для здійснення правового регулювання суспільних відносин, що складаються з приводу використання культурних цінностей; надана класифікація та характеристика основних видів культурних цінностей, передбачених цивільним законодавством України; проведено наукове дослідження питань, пов'язаних із здійсненням речових прав та, зокрема, права власності на культурні цінності, досліджена правова природа обмежень здійснення прав володіння, користування і розпорядження культурними цінностями; розглянуто культурні цінності як об'єкти зобов'язальних відносин, зокрема виявлена специфіка договірних зобов'язань щодо культурних цінностей.

Мета та завдання роботи цілком відповідають науковій темі, за якою здійснюється дослідження.

В якості об'єкту дослідження дисертанткою було обрано правовідносини, що виникають у сфері цивільного обігу культурних цінностей. Предметом дослідження є культурні цінності як об'єкти цивільних прав.

Зміст дисертації, характер висновків, до яких дійшла авторка, та сутність запропонованих нею пропозицій щодо удосконалення діючого законодавства свідчать, що дисертантка змогла досягти поставленої мети.

Достатньо логічною і послідовною є структура роботи, що обумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел (253 найменування). Загальний обсяг роботи становить 212 сторінок, із них основного тексту – 185 сторінок.

Обрана тема дисертаційного дослідження має комплексний характер і стосується низки проблем, що мають не тільки теоретичне, але і практичне значення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Обґрунтованість та достовірність отриманих результатів, висновків та пропозицій підтверджується широкою джерельною базою проведеного дослідження, використанням різноманітних прийомів аналізу проблемних питань,

достатньою апробацією отриманих результатів. У процесі дослідження культурних цінностей дисертантка використовувала як загальнонауковий (діалектичний, логічний, системно-структурний та ін.), так і спеціальні методи (історичний, порівняльний та ін.), які в сукупності були застосовані для з'ясування сутності та особливостей культурних цінностей за цивільним законодавством України. Зокрема, діалектичний метод дозволив розглянути проблематику цивільного обігу культурних цінностей на основі аналізу процесу взаємозв'язку між абсолютними і відносними правовідносинами (підрозділи 3.1, 3.2). Історичний метод використовувався для з'ясування концептуальних засад правового регулювання цивільного обігу культурних цінностей у римському праві, дореволюційному цивільному праві Російської імперії, цивільному та сімейному праві радянського періоду, а також сучасному цивільному праві України (підрозділ 2.1). Метод логічного аналізу застосовувався для встановлення змісту та спрямованості норм законодавства, які регулюють відносини, що виникають у сфері цивільного обігу культурних цінностей (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2). При визначенні ознак культурних цінностей використовувався системно-структурний метод, що дав можливість дослідити причинно-наслідкові зв'язки між правовими явищами, між цілим та його частиною (підрозділ 2.2). Порівняльний метод дозволив виявити схоже та відмінне у правових

нормах щодо культурних цінностей у сучасному цивільному законодавстві на різних етапах його розвитку з відповідними положеннями законодавства зарубіжних країн (підрозділ 2.2).

Таким чином, сформульовані у дисертації наукові положення, висновки і рекомендації мають високий рівень обґрунтованості, що забезпечує їх достовірність.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу в опублікованих працях. Дисертаційне дослідження Зверховської В.Ф. є комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем цивільного обігу культурних цінностей за цивільним законодавством України. Дисертантці, завдяки правильно обраній методології дослідження, вдалося з'ясувати правову природу культурних цінностей за цивільним законодавством, сформулювати цікаві та важливі пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення низки норм речового та договірнього права України.

Виконання визначених у дисертації завдань та досягнення мети дисертаційного дослідження забезпечили його наукову новизну. Так, заслуговує на увагу висновок про те, що поділ культурних цінностей має здійснюватися на рухомі та нерухомі. Останні, у разі внесення їх до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, є «пам'ятками культурної

спадщини». Цілком обґрунтованою уявляється пропозиція авторки закріпити у цивільному законодавстві України визначення поняття «культурні цінності» як унікальні рухомі чи нерухомі речі, створені людиною та значимі для широкого кола суб'єктів цивільного права.

Авторкою також запропоновано законодавчо передбачити визначення нерухомих та рухомих культурних цінностей. Слушно визначається у дослідженні Зверховської В.Ф., що передбачене ст. 20 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999 р. право привілеєвої купівлі культурних цінностей, заявлених до вивозу, є порядком примусового викупу державою культурних цінностей, заявлених до вивозу. Крім того, дисертантка пропонує цілу низку змін до цивільного законодавства України, зокрема: законодавчо закріпити обов'язкову письмову форму договору купівлі-продажу рухомих та нерухомих культурних цінностей, а також нотаріальне посвідчення договору купівлі-продажу нерухомих культурних цінностей; закріпити право держави на привілеєву купівлю пам'яток культурної спадщини у ЦК України; поширити право переважної купівлі на усі нерухомі культурні цінності (а не лише стосовно пам'яток культурної спадщини), не залежно від їх вартості та знаходження на державному обліку; передбачити наслідки порушення переважного права держави на купівлю культурної цінності у вигляді

можливості переведення на державу прав і обов'язків набувача культурної цінності; встановити строк позовної давності для пред'явлення позову про переведення на державу прав і обов'язків набувача культурної цінності у один рік тощо.

Результати дослідження мають не лише наукове, а і практичне значення та можуть бути використані: у сфері законотворчості – при вдосконаленні положень актів цивільного законодавства України щодо культурних цінностей та низки положень речового та зобов'язального права; у науково-дослідницькій сфері – для подальших наукових досліджень у галузі речового та договірнього права України; у навчально-методичній роботі – при підготовці підручників та навчальних посібників з цивільного права України.

Оцінюючи важливість для науки і практики одержаних автором результатів, необхідно також відзначити, що дисертаційне дослідження проводилося у межах науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії «Традиції та новації у сучасному цивільному праві України» на 2006 – 2010 роки як складової плану науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» на 2006 – 2010 роки (державний реєстраційний номер 0106U004970), а також плану

науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011 – 2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011 - 2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671).

Основні теоретичні положення та висновки викладені у дев'яти друкованих наукових працях, у тому числі 4 наукові статті, опубліковані у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 науковій статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні та чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Оформлення дисертації та автореферату відповідає вимогам ВАК України. За своїм змістом автореферат є ідентичним основним положенням тексту дисертаційного дослідження.

У своєму дослідженні Зверховська В.Ф. продемонструвала високий теоретичний рівень викладення матеріалу, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати законодавчі та нормативні акти, застосовувати судову практику, коректно полемізувати з

провідними науковцями в цій галузі, при цьому аргументовано обстоювати свою точку зору, робити власні узагальнення та висновки.

Оцінюючи в цілому досить позитивно зміст дисертації та автореферату пошукачки вченого ступеню, разом з тим до тексту роботи можна зробити деякі зауваження і звернути увагу на існуючі в дисертаційному дослідженні суперечності та дискусійні моменти.

1. Характеризуючи стан наукової розробки теми на сторінці 12 тексту дисертації, дисертантка, питання історії вивчення проблем правового регулювання культурних цінностей умовно поділяє на два основних періоди: радянський (1945-1991 рр) та сучасний (з 1991 року по т.ч.). Складається враження, що радянський період правових досліджень, в тому числі і що стосується правового регулювання обігу культурних цінностей в Україні починається лише з 1945 року, чи то на думку дисертантки радянський період починається саме з цього періоду. Виникає питання, а що, до 1945 року проблемами правового регулювання обігу культурних цінностей науковці та законодавці не переймалися? Хоча в розділі другому дисертації в цілому, і в висновках зокрема, дисертантка стверджує вже інше, а саме те, що цивільно-правова охорона культурних цінностей пройшла три етапи, починаючи з середини вісімнадцятого століття до

1917 року, з 1917-1991рр, і сучасний період. Хотілось би почути роз'яснення, що саме авторка мала на увазі.

2. У абзаці 2 частини 1 ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» надається визначення поняття та правовий режим культурної спадщини. Слід зазначити, що Законом України «Про охорону культурної спадщини» регулюється охорона тільки нерухомих культурних цінностей та пов'язаних з ними рухомих предметів. Однак, авторка пропонує на стор. 8 дисертації законодавчо передбачити наступні визначення нерухомих та рухомих культурних цінностей. Нерухомими культурними цінностями пропонується визнавати об'єкти, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та втрати їх археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього значення. До рухомих культурних цінностей належать речі, що можна вільно переміщувати у просторі, та які мають археологічне, естетичне, етнологічне, історичне, мистецьке, наукове чи художнє значення. В зв'язку з цим, думається, що, потребує додаткової аргументації саме необхідність закріплення у законі такого об'єкту охорони, як рухомі культурні цінності.

3. Не можна погодитись з твердження дисертантки, яке вона виносить на захист на стр 8 дисертації, щодо доцільності законодавчого закріплення обов'язкової письмової форми договору купівлі-продажу рухомих та

нерухомих культурних цінностей, а також нотаріального посвідчення договору купівлі продажу нерухомих культурних цінностей. Адже правила вчинення правочинів в простій письмовій чи то нотаріальній формі передбачені діючим цивільним законодавством і вони стосуються всіх без винятку нерухомих речей, чи то рухомих речей певної цінності. Тому в спеціальному врегулюванні процедури укладання договорів купівлі-продажу культурних цінностей потреби немає.

3. Потребує уточнення положення дисертантки (стр 8), щодо необхідності внесення змін в діюче законодавство України , а саме « 3) передбачити наслідки порушення переважного права держави на купівлю культурної цінності у вигляді можливості переведення на державу прав і обов'язків набувача культурної цінності» Перш за все, не зрозуміло до якого саме законодавчого акту дисертантка пропонує внести зміни чи доповнення і що саме дисертантка розуміє під «можливістю переведення на державу прав і обов'язків...»

4. На стор. 90 дисертації авторка зазначає, що найважливішим недоліком законодавчого підходу до визначення видів культурних цінностей є звуження обсягу регулювання даної сфери суспільних відносин лише до об'єктів нерухомого майна «і пов'язаного з ним рухомого». Відповідно до

Закону України «Про охорону культурної спадщини» (ст. 1) рухоме майно саме по собі не може бути об'єктом культурної спадщини.

При цьому, не зрозуміло який критерій замість «пов'язаності» рухомої речі із нерухомою пропонує у такому випадку дисертантка.

5. До об'єктів культурної спадщини Закон України «Про охорону культурної спадщини» включає визначні місця, споруду (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду й зберегли свою автентичність (абз. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини»). При цьому, не зрозумілим є критерій віднесення певних об'єктів до категорії охоронюваних законом об'єктів культурної спадщини лише у разі збереження ними своєї автентичності. Бажано було б почути думку авторки із зазначеного питання.

6. Розділ третій дисертації мав бути присвячений особливостям цивільного обігу культурних цінностей. Проте, фактично, виходячи з запропонованого плану, в зазначеній частині дисертації мова йде лише про

характеристику культурних цінностей, як об'єктів права власності чи зобов'язальних правовідносин (до того ж не всього спектру зобов'язальних правовідносин, а лише договірних). Нажаль, поза увагою дисертантки залишились питання способів і форм захисту культурних цінностей, хоча дисертантка і наводить приклади судового вирішення спорів, предметом яких є захист порушених оспорених чи невизнаних прав чи охоронюваних законом інтересів, пов'язаних з обігом культурних цінностей.

Зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, поскільки в цілому носять дискусійний характер і не стосується основних, концептуальних положень дисертації.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тема дисертації є актуальною, сформульовані авторкою узагальнення, висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною і мають як теоретичне, так і практичне значення і свідчать про те, що дослідження за даною проблематикою може бути продовжено.

Таким чином, можна зробити загальний висновок, що запропонована до рецензії дисертація є завершеною працею, в результаті якої отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову мету – здійснити теоретичне узагальнення і вирішення

наукового завдання, що полягає в удосконаленні правового регулювання цивільного обігу культурних цінностей.

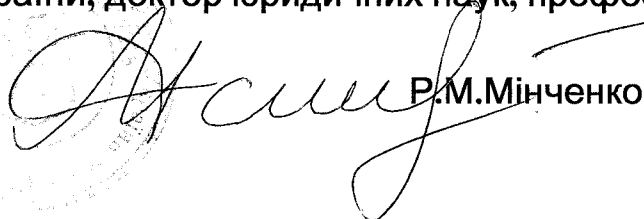
Дисертаційне дослідження Зверховської Валентини Францівни відповідає вимогам, що ставляться до написання кандидатських дисертацій, а дисертантка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

Директор Української школи законотворчості Інституту законодавства

Верховної Ради України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений

юрист України,

R.M.Мінченко